

Але ж вона характеристична недугою, від якої страдає дух цілого нашого культурного світу. Характеристична — наче на замовлення. В малому виявляє багато.

Ось її зміст — кров з її крові, кість з її костей (хочу тим сказати, що її зміст переповам її власними словами).

Пан Прокопів, урядовець асекураційного товариства, приїхав у важних службових справах у столицю коло одинацяті години вночі. З тяжкою вагою, ваги найменше 25 кільогр., ходив від готелю до готелю, та ніде не міг дістати кімнати на нічліг, бо це був початок ферій, щасливий день для власників готелів.

У третьому з черги готелю пан Прокопів дав портієрові п'ятку на пиво. Чого тільки за гроші не дістати? Гроші це задоволення, гумор, може і здоровля... П'ятка перепогла, й портієр каже до пана Прокопова:

На другому поверсі є обширна кімната число 44. У цій кімнаті ночує одна молода, мимоходом кажучи, дуже гарна дама. Є в цій кімнаті вільна отомана. Там зможете переночувати. Але попереджаю вас, пане... вибачте... але бачу... ви молодий мужчина... а ця пані це жінка високого урядовця, з доброї родини і на випадок чогось..

— Але ж пане! Даю слово чести, можете бути певні, що не зроблю жадного скандалу. Як же я смів би нечемно поводитися?

У блиску світел із сусідських кам'яниць Прокопів доглянув докладно маленьку голову з білими кучерями, на біленьких подушках.

— Ах! — зідхнула нараз спляча. Чи тут хтось є, чи мені так сниться? — прошепотіла.

Прокопів натягнув свою ковдру високо на голову і не давав ніякого знаку життя.

* * *

Гарна, струнка блондинка, убрана в частину балевої суконки, задоволена приглядалася собі у дзеркалі.

Вона не бачила, як Прокопів із усміхом на устах розсівся в глибокому фотелі і приглядався їй. Вкінці запримічує його у дзеркалі і мало не заплакала. Він скочив до її колін, цілує її руки і шепче:

— Вибачте, ласкава пані, я вже йду, вибачте!..

— Пане, як ви сміли? Що за нахабність? Геть мені з очей!

— Пані! Ви помиляєтесь! Я не з тих, що ви думаєте... Я вас, пані, не хотів...

— Ах, це ти, Влодзуню?

— Ви мене знаєте?... Що це таке?... Як це можливе?

— Не дивуйся! Я зразу тебе пізнала, як тільки ти увійшов у цю мою кімнату!.. Я пізнала твою благородну душу і зрозуміла, як мало сьогодні на світі таких джентельменів, як ти! Саме за це я тебе кохаю, що ти не зробив те, що зробило би 99 прц. мужчин!

— Так, моє кохання, так серденько! Я хочу тобі доказати, що я належу до тих, яких ти сама начисляєш тільки на пів процент!

— Пів процент! — Крикнула йому сильно в ухо, аж зашуміло в ньому.

— Пів процент! — задеклямували обоє утішно і з голосним лоскотом поцілувалися...

— Пів процент! — пішло відгомоном по коридорі.

— Пів процент! — гукнув якимсь звірячим басом вусатий портієр, виставляючи язик аж на бороду...

— Пів процент! — прошепотів Прокопів, протираючи зі сну очі...

* * *

Коли пан Прокопів збудився, була вже дев'ята година. Тої пані з доброї родини вже не було в кімнаті.

— А правда, пане портієр, приречення я дотримав?

— А так, так!... Ага! ця пані залишила для вас пакунок.

— Для мене?... Дуже дякую!.. Ах, яка шкода, що я навіть її не бачив — подумав Прокопів, відчиняючи з цікавістю легенький пакунок.

- Сіно!.. — Здивувався! — Ніщо, лише сіно!..
- Сіно! — прошепотів ще раз, перебираючи пахучу вязку сіна.
- Сіно! — зареготався на все горло вусатий портієр..

Ось і кінець цілої тої новельки. Автор ще вважав за важне підписати, де на нього таке „творче надхнення“ прийшло й коли: Юськовичі, липень.

* * *

Автор ніби написав свою новельку в „реалістичному“ й „натуралістичному“ напрямку — бодай хотів так написати. Але... всяка школа має своїх „п'яниць“, що пишуть підхмелені духом своєї школи. Пишуть так, як п'яні говорять.

У кожній столиці, в кожному готелі кожний гість свою кімнату на ніч з а мика є. А ще коли тим гостем є сама жінка, „з доброї родини“! Якжеж портієр з того „Осла“ міг вести пана Прокопова до занятої кімнати ч. 44 і то коло півночі, коли та „дуже гарна дама, жінка високого урядовця, з доброї родини“ в же с п а л а?! Щось таке можливе хіба тільки в Юськовичах і то тільки в підхмеленій фантазії („що кумі на умі“), а не в столиці.

Рішуче треба було дописати, що та дама забула замкнути свою кімнату на ніч, а портієр про це знав. Але коли пан Прокопів прийшов до того готелю, портієр хропів на своєму кріслі, його „урядова“ шапка ледви держалася голови, а з широко відчинених уст спливав йому маленький струмочок слини і потопавав у густій бороді... Очевидно, хоч би вже в тому часі, коли портієр спав, дама могла замкнути свою кімнату, й портієр ніяк не міг би так певно обіцувати нічлігу у кімнаті ч. 44., хіба тільки умовно: якщо двері не замкнені.

Коло півночі на потемки, крадьком чужий чоловік вліз до занятої кімнати ч. 44, та дуже гарна дама з доброї родини це запримітила й тільки зідхнула: Ах, чи тут хтось є, чи мені так сниться?... Такого психологічного блазенства я мабути ще не читав! Кожна жінка в такій ситуації наробила би вереску на цілий готель. А в „Ослі“ жінка тільки собі тихо зідхнула... Це хіба була проститутка, або ледащиця з того типу жінок, що є ідеалом для Винниченка, змовлена з портієром, та „Осел“ пише, що це була жінка високого урядовця, з доброї родини...

Відки ж ця дама взяла сіна і то ще пахучого й то на початку ферій, коли ще взагалі нема свіжого сіна?! Авжеж у столичних готелях нема сіна! І це тільки п'яна фантазія з Юськович.

Автор називає ослом пана Прокопова тому, що він додержав свого слова і не звів чужої жінки. Але ж осли не живуть у парах, осел не робить різниці між своєю й чужою ослицею. Отже автор назвав ослом свого „героя“ (і ще й цілу новельку за титулував „Осел“) зовсім не до речі і зовсім не в реалістичному стилі. Він повинен був його назвати якимсь із тих звірят, що живуть у парах і невідмінно додержують „подружжій вірності“, от як голуби, бузьки, ластівки, папуги...

Ослицею є та дуже гарна дама, жінка високого урядовця, з доброї родини, бо це вона виявляє норови, питомі ослам.

Справді є тут ще й осел з норовами, питомими ослам, та ним не є пан Прокопів, але той, хто ті норови виявляє й ставить людям за взір до наслідування...

2. Розпуста як ідеал.

Автор „Осла“ міг би мені відповісти, що я нарочком не хочу зрозуміти: в якому значінню він назвав ослом свого пана Прокопова.

Це те звичайне метафоричне значіння слова „осел“, котре хоче сказати, що якась людина дурна, духово обмежена, позбавлена властивого характеру людського духа.

Пригляньмося новельці „Осел“ з цієї перспективи. Та її резонанс вийде ще куди жахливіший.

Осел — хто має нагоду звести чужу жінку, а не зведе її! Значить: він дурний, духово обмежений, позбавлений властивого характеру людського духа.

Це вершок філософії й поезії з новельки „Осел“. Автор декляматорським способом глузує собі з того ніби „пів процент“, що не приймає його філософії та поезії, й декляматорським способом каже йому „сіно“ їсти...

Ідм же даліше за ниткою логічних послідовностей цієї „філософії й поезії“. Пан Прокопів додержав свого слова, яке дав портієрові готелю.

Осел — хто додержує свого слова! Пан Прокопів може був жонатий, присягав досмертну вірність своїй жінці (автор „Осла“ нічого про це не каже, бо він своєю „філософією“ хоче ущасливити всіх людей — без різниці, чи вони жонаті, чи ні).

Осел — хто додержує своєї присяги!

Чому осел? — Відповідь можлива тільки одна: Тому, що не йде за своєю пристрастю.

Так доходимо до загального правила: Осел — хто в житті не йде за своєю пристрастю, хто не топче всяких моральних законів, щоб задоволити свої пристрасті... Розпуста як ідеал¹⁾.

Це, бачите, людина навиворіт! У давних часах, у всіх поган, жидів, магометан, у всіх людей ослом або й свинею називали таку людину, що топче всякі моральні закони, а йде за своїми пристрастями. В практичному життю й ми нині так оцінюємо людей, бо інакшій оцінці противиться наша природа.

Але в нових віках усякі Спінози й Винниченки, філософи й белетристи, більші й менші, аж до таких дрібних, яким є ав-

¹⁾ І новелю з таким бридким ідеалом містить „Діло“, яке пренумерує дуже багато священиків. Ця новеля не одинока. Часто бувають в „Ділі“ новелі, що в них пробивається гасло літературного референта того часопису „література без уваги на мораль і ідеї“, а таке гасло — це підготовка ґрунту для більшовизму. Редакція.

тор „Осла“ з Юськович, підняли бунт проти історичної, традиційної — значить: проти природної моралі, змагалися й змагаються „пересипати“ цілу людську природу й життєві умовини.

Очевидно, природа не дає собою „конірувати“.

Коли людина навиворіт, то й людська доля навиворіт. Людину зіпхнули на щабель скотини, то й доля людини стала скотиняча — там, де ці „ідеали“ в найвищому проценті здійснені.

Беру першу стрічну реляцію про життя в більшовицькому царстві. А там читаю таке:

„Померших люди самі ховають. Їдять потайки своїх дітей і трупи... Вінчань нема зовсім. Коли бере якийсь парубок дівчину, то не записує ніде, бо за це треба платити, а грошей нема. Жінку кидає з незабезпеченими дітьми навіть старший чоловік і переходить жити до молодшої. Так само жінки кидають своїх ніби-чоловіків і переходять жити до нових „чоловіків“. На цім найбільше терплять діти. Виростають гей той бурян без батька-неньки та виховуються на бандитів... Співчуття або якоїсь людяности зовсім нема. Життя людини не має найменшої вартости, тому нема й ніякої радости з життя“. (Український Бескид з 1.VIII. 1934).

Ось тобі, „Осле“, здійснений твій ідеал!

Треба тільки секунду тверезо думати, щоб зрозуміти, що воно інакше й не може бути. Та... треба мати чутку душу на справжні життєві вартості. А люди наших часів просто зачаджені ідеалами „людини навиворіт“. Заражена культура заражує людей так, що вони цього й не відчують. Новелька „Осел“, поміщена в „Ділі“ під статтею „Посвячення церкви в Ямельній“. Невже може бути більша іронія, як таке зрівнання діаметрально протилежних вартостей?

Цей „Осел“ міг би собі ричати в якомусь „Pocięgiel-i“, та ніяк не в „Ділі“. Але... ідеали „людини навиворіт“ нині в моді, їх „дух часу“.

На них глядять, як, буває, родичі на свою розпущену дитину: їй усе вільно, вона і найкраща і наймудріша і цікава і найліпша і многонадійна... Напишеш якусь здорову думку в белетристичній формі — ого, це вже тенденційне, моралізуюче, нудне, не на місці... А „Осел“, бачите, і безтенденційне й цікаве, естетичне, гарне, дотепне...

Ну, й буває так, що одною рукою відганяємося від більшовиків, а другою пригортаємо їх до серця. Як може більшовизм у світі перевестися, коли його вороги й самі сіють насіння більшовизму — справді несвідомо, не знаючи, що роблять, одначе сіють — по цілому світі.

Коли це бачите й розумієте, чи не бере вас страх, що огонь більшовизму таки мусить перепалити цілий світ? Хто чим воює, від того й гине.

